

DOI:10.26104/NTTIK.2023.14.81.050

Раимбекова Ч.З.

ОКУТУУДАГЫ УНИВЕРСАЛДУУ ДИЗАЙНДЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ПРОЦЕССИН НАТЫЙЖАЛУУ УЮШТУРУУДАГЫ РОЛУ

Раимбекова Ч.З.

РОЛЬ УНИВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНА ОБУЧЕНИЯ В ЭФФЕКТИВНОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Ch. Raimbekova

THE ROLE OF UNIVERSAL LEARNING DESIGN IN THE EFFECTIVE
ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

УДК: 373.3

Бул макалада башталгыч класстын мугалимдери үчүн окутууну пландаштыруунун жаңыча түшүнүгү болгон окутуудагы универсалдуу дизайн, анын принциптери сунушталды. Анткени башталгыч класстын окуучуларында билимдин базасын калыптандыруу үчүн окутуунун пландаштыруу ар бир окуучунун жеке өсүп-өнүгүүсүнө байкоо жүргүзүп, жеке муктаждыктарын эске алууда, окутуу жана окуу процессиндеги кыйынчылыктарды четтетүүгө колдоо көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мында окутуудагы универсалдуу дизайндын келип чыгуу тарыхы, эмнеге негизделип иштелип чыккандыгы, негизги 3 принциби, ал принциптери окутуу процессинде кантип ишке аша тургандыгы айтылды.

Негизги сөздөр: окутуу, универсалдуу дизайн, принциптер, нейрофизиологиялык тармактар, модалдуулук, башталгыч класс, окутууну пландаштыруу.

В данной статье рассматривается понятие «универсальный дизайн обучения», его основные принципы как новая концепция учебного планирования для учителей начальных классов, так как планирование обучения по формированию базовых знаний у младших школьников позволяет отслеживать индивидуальное развитие каждого учащегося с учетом его потребностей, оказывать поддержку для устранения трудностей в учебно-воспитательном процессе. В статье описывается история зарождения универсального дизайна обучения, реализация которого предусматривает предоставление информации, воспринимаемой всеми в равной степени, создание благоприятной и стимулирующей каждого учащегося среды обучения, повышение мотивации и вовлечения всех учащихся в процесс обучения.

Ключевые слова: обучение, универсальный дизайн, принципы, нейрофизиологические сети, модальность, начальная школа, планирование обучения.

This article discusses the concept of Universal Design for Learning (UDL), its principles as a new concept of educational planning for primary school teachers. The UDL allows teachers to track the individual development of each student, considering his/her individual needs, to provide them support to eliminate difficulties in the educational process. The article describes the history of the origin of the universal design in teaching, what it is based on, its 3 main principles, and how these principles can be implemented in the teaching process.

Key words: teaching, universal design, principles, neurophysiological networks, modality, elementary school, training planning.

Киришүү. Окутуудагы универсалдуу дизайн – эгерде тар мааниде алып карасак, бул көп түрдүүлүк-

тү эске алуу менен бардык окуучулар үчүн бирдей шарттарды түзүү [1].

Окутуудагы универсалдуу дизайн – эгерде кеңири мааниде алып карасак, бул бардык окуучулар үчүн таанып-билүүчүлүк, мотивациялык жана эмоционалдык тармакта жеткиликтүү окутуу шарттарын жаратуу методу жана концепция [2].

Кыргызстандын билим берүү тармагында окутуудагы универсалдуу дизайн түшүнүгү жаңы болуп эсептелет. ЮСАИДдин «Окуу керемет!» долбоору тарабынан сунушталып, учурда башталгыч класстын мугалимдеринин кесиптик чеберчилигин жогорулатуучу семинар-тренингдеринде маалымат берилип, окутуу процессинде кеңири пайдалана баштады. Ошондуктан тарыхына токтоло кетсек, өткөн кылымдын 90-жылдары АКШ жана Европа өлкөлөрүндө мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн атайын шарттар түзүлө баштаган [3]. Үйдүн айланасындагы пандустар кимге керек? Демейде өз алдынча тепкичке чыга албаган мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар үчүн деген биринчи ой келет. Бирок коляскасындагы майыштар, велосипедчен, коляскалуу ата-эне, чемодон сүйрөгөн саякатчы да пандустан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. Ошентип кимдир бирөө үчүн атайын жасалган элементти адамдардын кеңири чөйрөсү колдонот. Универсалдуу дизайндын мындай концепциясын практикалык технологиялар борборунун адистери (CAST) билим берүү тармагына ыңгайлаштырып иштеп чыгышкан.

Бул концепциянын негизин илим тармагындагы мээ жөнүндө изилдөөлөр түздү. Адамдын мээси маалыматты иштеп чыгууга, аны эс-тутумда сактоого, ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүндө пайдаланууга жооптуу ар кайсы бөлүмдөрдөн турат. Борбордун адистери окутуу механизмине жооптуу мээдеги 3 нейрофизиологиялык тармакты аныкташкан. Алар маалымат таануу, стратегиялык, аффективдүү тармактар.

- маалымат таануу тармагы «Эмне» деген суроого жооп берүү менен маалыматты тааныйт, изилдейт;

- стратегиялык тармак «Кантип» деген суроого жооп издөө менен окуучулардын бул маалыматка чейинки бар болгон билимин жана жеке тажрыйбасына таянып, жаңы маалыматты кайрадан иштетүүсүнө таасир этет.

- Аффективдүү тармак «Эмне үчүн» деген суроого жооп издөө менен окуучунун жаңы маалыматка болгон мотивациясын, мамилесин жөнгө салат.

Адамдын мээсинин ушул тармактарынын ишмердүүлүгү жөнүндөгү изилдөөнүн негизинде окутуудагы универсалдуу дизайндын 3 принциби иштелип чыккан:

1. Маалыматты берүүнүн жана билимди өздөштүрүүнүн ар кандай жолдорун камсыз кылуу максатында окуучуларга окуу материалын презентациялоонун бир нече формаларын иштеп чыгуу.

2. Окуучуларга окуудагы натыйжаларын жана жетишкендиктерин көрсөтүү үчүн ар кандай жолдор жана формаларга мүмкүнчүлүктөрдү камсыздоо.

3. Окуучуларды окутуу процессине тартуу үчүн шарттарды түзүү жана балдарга өз ара аракеттенүүнүн бир нече вариантын сунуштоо.

Эми, ушул принциптердин ар бирине кененирээк токтолсок.

1-принцип. Маалыматты берүүнүн жана билимди өздөштүрүүнүн ар кандай жолдорун камсыз кылуу максатында окуучуларга окуу материалын презентациялоонун бир нече формаларын иштеп чыгуу. Акыркы убакта окумуштуулар окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн, муктаждыктарын эске алуу менен билим берүү зарылдыгын белгилешүүдө. Алардын катарында билим берүү процессинде сунушталган маалыматты кабыл алуу өзгөчөлүгү да бар. Маалыматты кабыл алуу – бул окутууда да, жашоодо да колдонулган универсалдуу билгичтик. Адам маалыматты 3 маалымат каналдары аркылуу кабыл алат: көрүү, угуу, кинестетикалык. Бул каналдардын айрымдары кээ бир окуучуларда үстөмдүк кылат, б.а. басымдуу болот. Ошондуктан басымдуулук кылган канал менен көбүрөөк иштешүүгө туура келет. Муну окутуу үчүн негиз түзгөн башталгыч класстын мугалимдеринин билүүсү жана түшүнүүсү чоң мааниге ээ. Окуучулардын билимге болгон муктаждыгы ар бирибизге мүнөздүү болгон маалыматты кабыл алуу, эске тутуу жана ой жүгүртүү өзгөчөлүктөрү менен аныкталат. Маалыматты кабыл алуунун түрлөрү же стилдери **модалдуулук** деп аталат.

1-таблица

Модалдуулук	Өзгөчө белгиси	Мугалим маалымат берүүдө эмнеге көңүл бурат
Визуалдык	- Көрүү мүмкүнчүлүгү менен маалыматты бат эстеп кабыл алат.	- тактада ар кандай түстөгү борду колдонуу; - таблица, диаграмма, сүрөттөр; - оозеки эмес, жазуу түрүндөгү нускамалар.
Аудиалдык	- Маалыматты угуу, добуш, интонация, музыка менен айкалыштырып, эс тутумуна бат сактайт.	- талкуу коштолгон лекция; - аудио материалдар; - үндү кубултуп сүйлөө; - топтук талкуу.
Кинестетикалык	- Кыймыл-аракет, эмоция, жест, мимика аркылуу маалыматты өздөштүрүүгө жөндөмдүү болот.	- ролдук оюндарга; - мимика, жест; - актердук чеберчиликке; - манипулятивдик жана так тилдик каражаттар.

Башталгыч класстын мугалими жаңы маалыматты берүүдө класстагы ар бир окуучунун модалдуулугун эске алуу менен пландаштырса, анын сабагы жугумдуу боло тургандыгын окутууга катышкан мугалимдер баамдап, балдарга жаңы маалыматты берүүдө, окуганын түшүнүүдө, балдар адабиятын интеграциялоодо, математикалык түшүнүктөрдү калыптандырууда 1-принципти жетекчиликке алышууда. Муну мугалимдердин сабактарына байкоо жүргүзүү жана насаатчылык колдоого барган учурда баамдоого болот. Маселен, математика сабагында «КГА» ыкмасы, окуу көндүмүн жакшыртуу үчүн «Интерактивдүү окуу», «РАСЕ», «РАФТ» ж.б. стратегияларды сабактарында колдонгонунан билебиз.

2-принцип. Окуучуларга окуудагы натыйжаларын жана жетишкендиктерин көрсөтүү үчүн ар кандай жолдор жана формаларга мүмкүнчүлүктөрдү камсыздоо. Окутуу процесинде мугалимдер окуучулардын мазмунду кантип түшүнүп, билим, көндүмдөргө ээ болуп жаткандыгын көзөмөлдөө үчүн билимин көрсөтүүнүн оозеки жана жазуу жоопторун гана эмес, жооп берүүнүн түрдүү формаларын, каражаттардын эң кеңири арсеналын сунуштап, эмнеге үйрөнгөнүн көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берүү керек. Булар сүрөттөр, графикалык уюштуруучулар, чыгармачыл жазуу, драмалаштыруу, рубрика, баш катырма, портфолио, ж.б. Ушул эле учурда мугалим көндүмдөрдүн калыптануу деңгээлин эске алып, тапшырманы татаалдаштырып же жеңилдетүү зарылдыгы бар.

Окуучулар өздөрүнө берилген тапшырманы жооптордун тизмесинен тандап, ошол формада натыйжаны көрсөтүүгө болот

Жооптордун тизмеси		
Сүрөт жана иллюстрация түрүндө	Графикалык уюштуруучунун жардамы менен	Оозеки түрдө
Сахналык көрүнүш же актердук чеберчилик менен	Табышмак аркылуу	Аргументтештирилген эссе түрүндө
Нускама түрүндө	Баяндоо, ангеме түрүндө	Чакан рифмаланган текст же ыр түрүндө

Бул принциптин негизинде долбоор тарабынан «Көп деңгээлдүү тапшырмалар», «Окурмандын пикирлеринин тизмеси», «Бекеттери боюнча орун алмашуу» ж.б. стратегиялар сунушталган.

Башталгыч класстын мугалимдеринин сабактарында 2-принциптин сакталып жатканын, алардын:

- мурдагыдай тапшырманы аткаруунун бир эле натыйжасын күтпөстөн, балдарга натыйжаны түрдүүчө көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк бергенинен;
- бир нече тапшырманын түрүн даярдап коюп, окуучуга тандап алуу мүмкүнчүлүгүн жаратканынан;
- маселени чыгаруунун бир нече жолун окуучулардан сураганынан;
- көп деңгээлдүү тапшырмаларды түзгөнүнөн баамдоого болот.

3-принцип. Окуучуларды окутуу процессине тартуу үчүн шарттарды түзүү жана балдарга өз ара аракеттенүүнүн бир нече вариантын сунуштоо. Окутуунун маанилүү элементи болуп окуучулардын эмоционалдык маанайы, алардын кызыгуусу, сабактан алган таасирлери, сезимдери, башынан өткөргөн окуялары эсептелет. Бул окуучулардын окутуу мазмунуна жеке мамилесин чагылдырат. Окууга тартуу жана шыктандыруу окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүнөн, аларга тиешелүү ар башка маданиятынан, ар бир окуучунун мурунку тажрыйбасынан көз каранды болот. Ошондуктан мугалим бардык окуучулар үчүн оптималдуу боло тургандай окутууну уюштуруучу форманы жана физикалык-эмоционалдык чөйрөнү пландоонун варианттарын пайдалануусу маанилүү. Окуучулар курдаштары менен пикир алышууну, ошол эле учурда мугалимден колдоо алууну жактырышат. Мугалим окуучулардын шыктануусун жогорулатуу максатында ар бир окуучунун процесске катышуусу үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүү, иштин темпин өзгөртүүгө мүмкүнчүлүктү камсыздоо, ишмердүүлүктүн түрлөрүнүн алмаштыруу, жекече, кичи топто, класстын жалпы иши үчүн орунду алдын ала класстык бөлмөнүн мейкиндигин туура

бөлүштүрүүнү пландайт.

Бул принцип окутуу процессинде класстагы парталарды жайгаштыруу, окуучулардын топтук курамын өзгөртүү, жекече, жуптук, топтук талкуулар менен коштолуп жатат. Башталгыч класстын мугалимдери долбоор тарабынан сунушталган «Сократтын семинары», «Бекеттер боюнча орун алмашуу», «Адабий ийримдер» стратегияларын колдонууда 3-принципти мыкты ишке ашкандыгын сабактан кийинки баарлашуу учурунда кубануу менен айткан учурлар аз эмес.

Окутуудагы универсалдуу дизайндын 3 принцибин сактоодо мугалимдер окутуу процессиндеги бардык тоскоолдуктарды четтетүү үчүн ар бир окуучуга бирдей мүмкүнчүлүк түзүп, ылайыктуу стратегияларды тандай алышат:

- а) ар бир окуучунун маалыматты кабыл алуу өзгөчөлүгү эске алынат;
- б) өздөштүргөн билим, билгичтик, көндүмдөрүн түрдүү формада көрсөтүү пландаштырылат;
- в) окуучу окутуу процессине активдүү катышып, өз ишмердүүлүгүн баалай билет.

Корутунду. Башталгыч класстын мугалимдери окуучуларда базалык билимдерди калыптандырууда окутуудагы универсалдуу дизайндын принциптерин мыкты өздөштүргөн болсо, сабакты пландаштырууда колдонсо, мугалим үчүн төмөндө белгиленген көйгөйлөрдү алдын алуу мүмкүнчүлүгүн берет:

- бардык окуучулар окутуунун максатын билишет;
- сабакты пландаштырууда ар бир окуучунун жеке муктаждыгы эске алынат;
- маалыматтар текст, аудио жана башка форматтарды камтыган бир нече жол менен берилет;
- окуучулардын окууга болгон мотивациясын жогорулатуунун ар кандай ыкмалары колдонулат;
- окутуунун жүрүшүндө окуучулардын ээ болгон билимдерин тактап билүү үчүн окутуунун жана баалоонун ар кандай форматтар пайдаланылат;

- класстагы физикалык чөйрөнү мазмунга жараша ыңгайлаштырылат;
- окутууну уюштуруучу формаларды максатка ылайык тандайт.

Окутуудагы универсалдуу дизайн – бул бардык окуучулар үчүн ар түрдүүлүктү эске алуу менен, окутуу шарттарын түзүү. Окутуудагы универсалдуу дизайндын үч негизги принциби – окуучуларга билимдерди жана маалыматтарды сунуштоонун ар кандай жолдору, окутуунун натыйжаларын көрсөтүү жана окутуу процессине тартуу.

Ошентип, окутуудагы универсалдуу дизайн окуу процессинин концепциясын өзгөртүп, окуучулардын ар түрдүүлүгүн баса белгилеп, аларды ийкемдүү жана балдардын керектөөлөрүнө ылайык кылып сунуштайт.

Адабияттар:

1. Окутуудагы универсалдуу дизайн – Википедия - https://wiki5.ru/wiki/Universal_Design_for_Learning
2. Окуу көндүмүн жакшыртуу боюнча 1-2-модулдар «Башталгыч мектепте дифференциациялык жана интеграциялык окутуу». Башталгыч класстардын мугалимдери үчүн / Түзгөн Р. Орозова, М. Эсенгулова, А. Юсупова ж.б. – Б., 2021. - 7-19-бб.
3. Руководство по универсальному дизайну в обучении. - <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca>
4. Универсальное дизайн в образовании. – Электронная библиотека. -<https://downsideup.org/elektronnaya-biblioteka>
5. Принципы универсального дизайна в образовании – Журнал «Сколки» мысли о неформальном образовании» - <https://skolki-project.com/>
6. Сияев Т.М., Бейшеналиева У.У., Осмонова Б.М. Применение метода дизайн-мышление в образовании. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. №. 8. С. 235-238.